DIE ROL VAN DIE HOLLANDER-ONDERWYSER IN DIE TRANSVAALSE SKOOLWESE TOT 1905

Renier Johannes Labuschagne B.A.-Honns., B.Ed.

Verhandeling voorgelê ter gedeeltelike voldoening aan die vereistes vir die graad MAGISTER EDUCATIONIS in die Fakulteit Opvoedkunde aan die Potchefstroomse Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.

Studieleier: Prof. dr. S.S. Barnard

Potchefstroom
1977

VOORWOORD

Aan my geagte studieleier, prof. dr. S.S. Barnard, 'n woord van opregte dank vir leiding, raad, begrip, opbouende kritiek en aanmoediging gedurende die tydperk van studie.

Ook my opregte dank aan die argivarisse en personeel van die Transvaalse Argief (Pretoria), die argiewe van die Nederduits Gereformeerde Kerk en die Neder= duitsch Hervormde Kerk van Afrika, die bibliotekarisse en personeel van die Argiefbiblioteek (Pretoria), die Staatsbiblioteek (Pretoria), die T.O.D.-Biblio= teekdiens en die Ferdinand Postmabiblioteek vir die hulpverlening met die opspoor van navorsingsmateriaal, asook vir die beskikbaarstelling van studiebronne.

Die "Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden" het baie moeite gedoen met die verkryging en beskik= baarstelling van die Nederlandse onderwyswet van 1857. Langs hierdie weg my innige dank en waardering vir hulle dienste.

Ek wil ook van die geleentheid gebruik maak om my moeder, familielede en vriende te bedank vir hulle belangstelling en aanmoediging.

My eggenote en kinders verdien 'n besondere woord van dank vir die opofferings wat hulle gemaak het ten einde my in staat te stel om hierdie studie te voltooi.

Bo alles kom al die eer toe aan God, die gewer van al die genadegawes.

INHOUD

1	INLEIDING	
1.1	DOELSTELLING	1
1.2	BEGRIPSBEPALING	2
1.3	VELD VAN ONDERSOEK	2
1.4	METODE	3
1.5	PROBLEME WAT ONDERVIND IS	3
1.6	STRUKTURERING	4
1.7	AFKORTINGS	5
2	VOORGESKIEDENIS : 'N ALGEMENE OORSIG	
2.1	ONDERWYS IN NEDERLAND TOT 1905	6
2.1.1	Die Dordtse Sinodes van 1574 en 1618-9	6
2.1.2	Sekularisering van die onderwys tydens die jare van die Bataafse Republiek (1795-1806)	7
2.1.2.1	Franse beïnvloeding	7
2.1.2.2	"De Maatschappij tot Nut van't Algemeen"	8
2.1.2.3	Die rasionalisme as gedagterigting	9
2.1.2.4	Die eerste grondwet van die Bataafse Republiek (1798) en die eerste nasio= nale skoolwetgewing (1801)	9
2.1.2.5	Die onderwyswet van 1803	11
2.1.2.6	Die onderwyswet van 1806	12
2.1.3	Groen van Prinsterer en die Gereformeer= de skoolstryd	15
2.1.3.1	Die eerste fase van die skoolstryd (1840-1848)	15
2.1.3.3	Die tweede fase van die skoolstryd (1848-1857)	17
2.1.3.3	'n Nuwe onderwyswet (1857)	18
2.1.3.4	Die derde fase van die skoolstryd vanaf 1857	20

2.2 ONDERWYS AAN DIE KAAP EN AAN DIE OOS= GRENS VOOR DIE GROOT TREK 26

2.2.1 Die tydperk, 1652-1806 26

2.2.1.1 Die volksplanting en die eerste Hollandse periode, 1652-1795 27

2.2.1.2 Die eerste Britse periode, 1795-1802 33

2.2.1.3 Die Bataafse tydperk, 1803-1806 34

2.2.2 Britse beïnvloeding, 1806-1835 37

3 DIE ROL VAN DIE HOLLANDER-ONDERWYSER IN TRANSVAAL VOOR 1880

3.1 ONDERWYS TYDENS DIE GROOT TREK (1835-1838) 47

3.2 ONDERWYS IN TRANSVAAL AAN DIE BEGIN= JARE (1838-1851) 52

3.2.1 Agtergrond 52

3.2.2 Nederlandse belangstelling in die oor-Vaalse pioniersbevolking 53

3.3 ONDERWYS IN TRANSVAAL, 1852-1872 63

3.3.1 Die begin van georganiseerde onderwys 1852-1859 63

3.3.1.1 Die eerste Hollander-onderwysers 63

3.3.1.2 Die eerste skoolreglemente 67

* Reglement van Hendrik van der Linden 67

* Die onderwysreglement van ds. Dirk van der Hoff (1853) 70

3.3.1.3 Die doen en late van enkele ander Hollander-onderwysers 72

3.3.2 Ontwikkeling van die staatsonderwys (1859-1872) 73

3.3.2.1 Onderwys onder die Algemene Kommissie van Onderwys (1859-1867) 73

* Politieke en kerklike verdeeldheid 73

	* Die skoolreglement van 1859	75
3.3.2.2	Onderwys onder die Uitvoerende Raad (1868-1871)	82
3.3.3	Die rol van enkele Hollander-onderwy=sers (1859-1871)	84
	* Van der Linden se rol in Potchefstroom	84
	* Onderwys te Lydenburg	87
	* Stiemens in Pretoria	89
	* Ds. N.J. van Warmelo in die Soutpans=bergse gebied	92
3.4.	ONDERWYS ONDER T.F. BURGERS (1872-1877)	93
3.4.1	Inleiding	93
3.4.2	Wet nr. 4 van 1874	94
3.4.3	Die werwing van Hollandse onderwysers	97
3.4.4	Jan van Manen in Rustenburg	100
3.4.5	Tekens van teenkanting teen die Hollander-onderwysers	101
3.4.6	Menings rakende die Burgers-onderwyswet	101
3.5	ONDERWYS ONDER DIE ENGELSE BEWIND (1877-1881)	103
3.5.1	J. Vacy Lyle as Superintendent van Onderwys	103
3.5.2	H.S. Bosman as waarnemende Superinten=dent van Onderwys	110
3.6	EVALUERING	115
4	ONDERWYS IN TRANSVAAL ONDER S.J. DU TOIT EN H. STIEMENS (1882-1891)	
4.1	DIE AMPSTERMYN VAN S.J. DU TOIT	117
4.1.1	Die benoeming van S.J. du Toit as Superintendent van Onderwys	117
4.1.2	Wet nr. 1 van 1882	119
4.1.3	Die verkryging van onderwysers: 'n twispunt	122

4.1.4	Wet nr. 1 van 1882 in die praktyk	126
4.1.5	Belangstelling en hulp uit Nederland	129
4.1.6	Die bedanking van S.J. du Toit	133
4.2	H. STIEMENS AS WAARNEMENDE SUPERINTENDENT VAN ONDERWYS	134
4.2.1	Die ampsaanvaarding van Stiemens as waarnemende Superintendent van Onderwys	134
4.2.2	Stiemens en die algemene onderwysontwikkeling	134
4.2.3	Die benoeming van die eerste inspekteurs van onderwys	141
4.2.4	Nederlandse hulp aan Transvaal	144
4.3	MIDDELBARE EN HOëR ONDERWYS (1881-1892)	146
4.4	DIE ONTHEFFING VAN STIEMENS AS WAARNEMENDE SUPERINTENDENT VAN ONDERWYS	149
4.5	EVALUERING	150
5	FENOMENALE VOORUITGANG OP ONDERWYSGEBIED TYDENS DIE SUPERINTENDENTSKAP VAN N. MANSVELT, 1892-1900	
5.1	DIENSAANVAARDING VAN N. MANSVELT AS SUPERINTENDENT VAN ONDERWYS	151
5.1.1	Historiese agtergrond	151
5.1.2	Mansvelt word Superintendent van Onderwys en die algemene onderwystoestande in die ZAR in 1891	152
5.2	WET NR. 8 VAN 1892	157
5.3	DIE VOLKSRAADSBESLUIT VAN 1892 EN DIE TOTSTANDKOMING VAN DIE SOGENAAMDE BESLUITSKOLE	160
5.4	VERDERE ONTWIKKELINGE OP ONDERWYSGEBIED	162
5.4.1	Wet nr. 8 van 1892 in die praktyk	162

5.4.2	Die tekort aan bekwame onderwysers	167
5.4.3	Uitbreiding van die inspektoraat	169
5.4.4	Wet nr. 14 van 1896	175
5.4.5	Wet nr. 15 van 1896	186
5.5	ENKELE MENINGS RAKENDE DIE HOLLANDER-ONDERWYSERS	190
5.5.1	Uitsprake van die inspekteurs van onderwys	190
5.5.2	Enkele menings soos weerspieël in koerante en kerkblaaie	192
5.6	HOËR ONDERWYS IN DIE ZAR (1892-1899)	194
5.6.1	Die "Staatsgymnasium"	194
5.6.2	Die "Staatsmodelskool"	196
5.6.3	Die "Staatsmeisjesschool"	198
5.7	VERSET TEEN MANSVELT, SY ONDERWYSWETTE EN DIE HOLLANDERS	199
5.7.1	Verset van die kant van die uitlanders	199
5.7.2	Verset van die kant van die algemene bevolking	201
5.8	EVALUERING	207
6	OORLOG EN HEROPBOU (1899-1905)	
6.1	DIE UITBREEK VAN DIE TWEEDE VRYHEIDS=OORLOG EN DIE BEEINDIGING VAN GEORGA=NISEERDE ONDERWYS	209
6.2	DIE ONTSTAAN VAN KONSENTRASIEKAMPE	212
6.3	KAMPSKOLE	214
6.3.1	Stigting en beheer van kampskole	214
6.3.2	Redes vir die stigting van die kampskole	216
6.3.3	Moeilikhede i.v.m. die stigting van kampskole	217
6.3.4	Kurrikulum, roosters, vakansies en onderrigmedium	219

6.3.5	Skoolbesoek	220
6.3.6	Personeelvoorsiening	221
6.3.7	Hollander-onderwysers tydens die oorlog en in die kampskole	223
6.3.8	Sluiting van die kampskole	226
6.3.9	Invloed van die kampskole	227
6.4	VERDERE VERWIKKELINGE OP ONDERWYS-GEBIED, JUNIE - DESEMBER 1902	228
6.5	STAATSONDERWYS TYDENS DIE MILNER-REGIME, JANUARIE 1903 - APRIL 1905	229
6.5.1	'n Nuwe onderwyswet	229
6.5.2	Inspekteurs van Onderwys	231
6.5.3	Distrikshoofde	232
6.5.4	Onderwysers	233
6.5.5	Ouerseggenskap	234
6.5.6	Die kurrikulum en die onderwysmedium	235
6.5.7	Einde van die Milner-regime	237
6.6	DIE POSISIE VAN ENKELE HOLLANDER-ONDERWYSERS TYDENS EN NA DIE OORLOG	237
6.7	"VRIENDENKRING" EN DIE CNO-SKOLE	239
6.7.1	Ontstaan van "Vriendenking"	239
6.7.2	Werksaamhede van "Vriendenkring" tot Desember 1902	241
6.7.3	Verdere vooruitgang van die CNO-skole (1903-1905)	246
6.7.3.1	Algemene Kommissie vir CNO	246
6.7.3.2	Bloeitydperk vir CNO-skole	248
6.7.3.3	Samewerking met "Het Volk"-party	248
6.7.3.4	Inisiatief van Hollandse Kerke	249
6.7.3.5	Onderwysers vanuit Nederland, 1903-1905	249
6.7.3.6	Inspekteur vir CNO-skole	249

6.7.3.7 Kirrikulum en ouerseggenskap 250
6.7.3.8 Desentralisasie van beheer en administrasie 251
6.7.3.9 Fondse vir die CNO-skole 251
6.7.4 Ondergang van die CNO-stelsel 252
6.8 EVALUERING 253

7 SAMEVATTING 256

SUMMARY 261

BYLAES

BYLAE A

Wet op het lager onderwijs, 13den Augustus 1857 263

BYLAE B

Wet nr. 4, 1874 296

BYLAE C

Hollander-onderwysers in Transvaal (1886-1905) 325

BRONNE 329

TABELLE

3.1 Ooreenkomste tussen die Nederlandse onderwyswet van 1857 en Wet nr. 4 van 1874 97

6.1 Onderwysers en CNO-skole, Desember 1902 245

6.2 CNO-skole geopen in Januarie 1903 246

6.3 Vermeerdering van CNO-skole, 1903-1905 248